

ORTUTAY PÉTER

MIRŐL MESÉL A ZSIRARDIKALAP?

(GONDOLATOK SZAPPANOS GÁBOR A KIRÁLYNŐ MÉLYÉN CÍMŰ REGÉNYÉRŐL)

1.

Hogy ne hagyjak kétséget ezen írás címét illetően, már a legelején elmondom, hogy a fent nevezett zsirardikalap – azon kívül, hogy Kandúr Gyula regényhős felbecsülhetetlen értékű fejfedője –, nekem úgy tűnik, szimbólum is egyben. Szappanos Gábor *A Királynő mélyén* című erotikus történelmi kalandregényének szerencsés végét, a happy endet szimbolizálja. S mint ilyen, az egész mese vezérfonalát is (mert hol viselője fején, hol a templomtorony tetején, hol pedig porba taposva található), így mi sem természetesebb, hogy a tanulmány is ezt a címet kapja.

A könyv valóban erotikus, történelmi, és kalandregény. Egyik elemből sincs hiány, mert „aki ismeri Szappanos Gábor írásait, az nem lepődik meg rajta, hogy egy újabb Szindbád-történettel ajándékozta meg olvasóit. Aki nem, annak írom, hogy ez a Szindbád valahol félúton lehet az *Ezeregyéjszaka* kalandora és **Krúdy Gyula** hedonista figurája között, s ráadásul egyben a szerző képzeletbeli alakmása is”, írja Habony Gábor a könyvről szóló ismertetőjében az *ekultura.hu*-n. Mindezeket kívül még hozzátenném, hogy a könyv, első olvasásra, tömény pornónak tűnik.

2.

Ám mielőtt a regény szereplőivel, „eszmei mondanivalójával”, erényeivel vagy esetleges hibáival, vagy – ahogy azt bírálói, illetve dicsérői teszik – más magyar vagy világirodalmi műveknek Szappanos Gáborra gyakorolt hatásával, az azokkal való párhuzamok kimutatásával foglalkoznánk, próbáljuk meg összefoglalni dióhéjban, miről is szól ez a varázslatosan fantasztikus és kalandos történetekkel teletűzdelt csodálatos mese. Mert igazi mese lenne, ha nem lenne benne olyan rendszer, mely mögött ott húzódik a kegyetlen valóság. Mai és elmúlt életünk – vagy inkább életeink – kegyetlen világa. (Ilyen például a pornófilmek világa is, amely, kár lenne tagadni, szintén része ennek a valóság-

nak). Szóval, próbáljuk meg összefoglalni. Közben egy kis odafigyeléssel szerkezetileg is megvizsgálhatjuk a regényt. Mert – ámbár aki novelláiból (*Apokrif történetek – Novellák egy hétre, Szárazbabódi dekameron, Ajándéknapok a túlvilágról, és Csőregh Márton válogatott szenvedései, amely már regény*) ismeri Szappanos Gábor írói technikáját, cseppet sem fog ezen csodálkozni – e mű szerkezetének tisztasága a legjobbakra emlékeztet.

3.

Nézzük tehát **az első fejezetet**, melyet nyugodtan nevezhetünk, dramaturgiai szakkifejezéssel élve, EXPOZÍCIÓNAK. Ez Kandúr Gyula és Szindbád találkozása Majmunkánál, ahol összemérik erejüket, hogy eldönthessék, kettőjük közül ki az erősebb, azaz az igazi Szindbád, illetve ki a teremő és a teremtmény. Kandúr Gyula kerül ki győztesen, mert, mint mondja, „a kontemplatív ember tudata irányításával mindig győzelmet arat a fölött, aki érzi a gyönyörökbe merül.”

A második fejezet (a színházi zsargonnál maradván) a KONFLIKTUS: már a cím – *Az utazás* – is arra utal, hogy na, most lesz itt valami. Itt meg az történik, hogy Gyula és Szindbád, erősen másnaposan, egy repülőszőnyegre pattan, és elindul „hazafelé, keletnek.” És a repülőszőnyeg épp a nabateusok földjén tette le utazóinkat, ráadásul kétezer évet visszafelé is átugorva, Isten fia születésének esztendejében. Így esett, hogy IV. Aretasz Philopatrisz király (akiről majd még részletesebben is szólni fogunk) vendégei – vagy inkább foglyai? – lettek. S ott Szindbádnak Allat istennőt kellett magáévá tenni, Kandúr Gyulának meg a fehér májú Királynét nyilvánosan, egy emelvényen, a vendégtől kijáró tiszteletet bizonyítandó. S a győztes pedig e „nemes versenyben” az lesz, dönti el a két utazó egymás közt, ...aki életben marad.

És most jön a **harmadik fejezet**, vagy a harmadik felvonás, ha úgy tetszik, a KRÍZIS: *A királyné mélyén*. Kandúr Gyulának magáévá kell tennie a királynét, aki fehér májú, hatalmas nemi étvágyú asszony, s méghozzá hajnalhasadtáig kell boldogítania, addig, „amíg a nap első, puncirózsaszín sugara be nem keni mázával a főtéren Allat templomának tetején az urnát.” Ismerjük el, „nem csekély erő igénylő megtiszteltetés” ez. Ám közben történik valami. Olyasmi, amire legkevésbé sem számít a nyájas olvasó, vagy az olyan ember, akinek életéhez tartozik (időnként) egy-egy pornófilm megtekintése. A két ember, Kandúr Gyula, a férfi, és Talitha királyné, a nő, megszeretik egymást. Igazi nagy szerelembe esnek. Mint Rómeó és Júlia, mint Trisztán és Izolda, mint a Mester és Margarita. S miközben tart a végtelennek tűnő nemi aktus, s miközben látják, mi történik

körülöttük a városban a téren (mindenki mindenkivel, egyedül és csoportosan), a szerelmes Királyné elmondja a szerelmes Kandúrnak, hogyan menekülhet meg a haláltól. Mert így is, úgy is a halál fia lenne. Akár teljesíti a feladatát, akár nem. A krízis azzal zárul, hogy Gyula, még egyszer visszafordulván a lépcsőről, s a király pribékjeinek a válla fölött visszapillantván csak a nagy bozontot látja, amely egy éjszakára befogadta „különös, csodálatos világába.”

S aztán itt van **a negyedik fejezetben** a látszólagos sorsfordulat, a hanyatlás, a viszontagság: a PERIPETIA. A harmadik fejezet után már azt hinnénk, nem lesz több borzalom, kaland és szenvedés, minden rendbe jön valahogy. De nem. Kandúr Gyula, miután a pöcegödörbe vetetett, ott találja teremtményét, Szindbádöt, a hajóst, aki szintén odakerült Aretasz király akaratából.

Végül **az ötödik fejezet**, a KATASZTRÓFA, mely elsősorban nem abban rejlik, hogy hőseink élete tragédiába torkollik, hanem inkább abban, hogy a földrengés elől menekülve nem hazafelé veszik útjukat az utazók, hanem vissza-indulnak Petrába. Hogy miért? Kandúr Gyula szerint azért, hogy megnézzék, milyen örömmáorban úszik Petra a szabadság első napján. De ez csak ürügy. A fő ok az, hogy viszont akarja látni szerelmét, Talitha királynét. S így azt a parancsot adja a szőnyegnek, hogy vigye vissza a városba, a főtérré, Aretasz Philopatrisz király halálának napjára, nem pedig haza. A sok kaland a végéhez közeledik, és a vég bizony szomorú. A király halála után a birkatúrő petriaiak fellázadtak, törtek, zúztak, pusztítottak, és mindenkit megöltek, akikről azt hitték, a király bűntársa a gaztettek végrehajtásában. Talitha királynéról is ezt hitték, ezért agyonkövezik, Kandúr Gyula szeme láttára. Így semmi más nem maradt hátra, mint a hazatérés. De mielőtt hőseink hazafelé fordították volna a szőnyeget, Kandúr Gyula meglátta az utca porában heverő „sokat tapasztalt” zsirardikalapját. Minden veszéllyel dacolva, lemászott a szőnyegről és felvette a kalapot. Sose hitte volna, hogy visszakapja. De visszakapta, leporolta barna szalagját, és föltette a fejére, „hetykén félrecsapva, ahogy egy bonvivánhoz illik”.

Függöny!

4.

Az író azt vallja, hogy amikor a *Királynő*-t írta, az ezeregy-éjszakás Szindbád nyolcadik utazása járt a fejében, **azt akarta valahogy megírni**. Merthogy a Tengerjárom Szindbád történetei is hasonló szerkezetűek: kelles baráti társaság, de megunja, utazni vágyik, az utazás alatt halálos veszélyek fenyegetik, s ezekből, nehezen bár, de megmenekül.

Az írói szándék sikertült. Sőt, ennél sokkal több is. Mert az olvasónak minden bizonnyal több más irodalmi párhuzam is megfordul a fejében a könyv olvasása közben. Nemcsak a Krúdy és az *Ezeregyéjszaka* Szindbádjainak kalandjai, hanem szinte az egész világirodalom vibrál, mutat hasonlóságot, állít párhuzamot Szappanos regényével. Mert a nabateus társadalom Aretasz király kormányzása alatt vajon nem egy madáchi Falanszter rendszer? Vagy ha nem az, akkor a náci Németország? Vagy ha nem az, akkor a sztálini Szovjetunió? Vagy ha nem az, akkor a kínai kulturális forradalom, vagy a vörös khmerek borzalmas világa, vagy akár a mostani Észak-Korea, ahol most megy végbe egy „rendszerváltás”? Jó, mondjuk, egyik sem, de hasonlít. És még sok más hasonlóság is akad, melyről szólni szeretnék. De amit itt állítani szeretnék, az, hogy maga a regény sok-sok különböző szerző, ismert és kevésbé ismert szerző, gazdag gondolatvilágát foglalja magába, melyről – ha azt csak néhány szóval szeretnénk jellemezni – talán azt mondhatnánk, hogy pornóba csomagolt eszmevilág, gazdag és színes életfilozófia, melyet nem mindenki képes megfogalmazni, kimondani, és természetesen megérteni sem.

Ugyanakkor felmerülhet a kérdés, hogy miért is van ez a gondolatvilág pornóba csomagolva. A válasz, gondolom, egyszerű. Szappanos Gábor az ostoba előítéleteket eltaposva „egy művelt kujon szemtelenségével szépirodalmi hangvételben ír a nemi aktusról” (hogy ismét Habony Gábort idézzük), miközben rákacsint az olvasóra: „Tudom, hogy a pornó manapság mindenkit érdekel, nem véletlenül van tele vele a világirodalom, a művészet, no meg az internet. Hát akkor itt van. Ha pornó, hát legyen igazi, jó pornó. De nálam ez csak máz, csomagolás. A lényeg az más. Hogy mi? Olvassatok figyelmesen, gondolkozzatok, törjétek a fejeteket.”

5.

„Titokzatos kézirat kerül elő egy fővárosi könyvtár mélyéről nyolcvan-évi titkosítás után,” írja a szerző a könyv bevezetőjében. Ez a kézirat a regény, melyet most a kezében tart az olvasó. Hogy miért kellett titkosítani, világos, mint a nap. Annyira megelőzte korát, hogy ha akkor kerül ki a nyomdából, hatalmas botrány lett volna belőle. Fejek repülnek, a máglya tüzeiben sülnék porhanyósra író és kiadó és talán olvasó is. Mert akkoriban szigorúan tabu volt olyasmit megírni, hogy nő és férfi, szerelmes vagy nem szerelmes, csak úgy, a hecc kedvéért, közöslüni is szokott. Nemcsak itt Magyarországon volt ez tilos nyolcvan évvel ezelőtt, de talán az egész világirodalomban is az volt (bár megesett néhány kirívó eset: James Joyce

Ulysses-ében például; de kapott is érte eleget a szerző). Az amerikai F. Scott Fitzgerald például számtalan, erotikával fűtött írással jelentkezett (pl. *Az éj szelíd trónján*, *A jégpalota*, stb.), melyekben minden a pénz és a nő (Szappanos „puncit” mondana) körül forog, de nem mert egyetlenegy olyan szót sem leírni, mely „nem tűrt nyomdafestéket.” Sőt, még az ötvenes évek végén megjelent *Zabhegyező* című, világhíres regényben is a „fuck” szónak csak az első betűjét merete leírni Salinger a többit kipontozta, így: „f...”

Hát ezért a titkosítás. Bizony nem volt butaság titkosítani egy ilyen regényt akár nyolcvan évre előre sem. Mert megtörtént bizony, hogy remekművek szerzői, bízván embertársaik széles látókörében és megértésében, kiadtak olyasmit, amit nem lett volna szabad abban az időben. Mert, mint mondani szokás, megelőzték a kort. Itt csak azt a kettőt említeném, mely kettő és Szappanos Gábor *A Királynő mélyén* című műve közt erős irodalmi párhuzamot érzek.

6.

Az első e kettő közül Mihail Bulgakov *AMester és Margarita* című, ma már világhíres regénye. Mert amikor Szappanos Gábor könyve második fejezetének első mondata azt mondja, hogy „Hová repülünk, Gyula?” (a repülőszőnyegen), azonnal bekattant a meztelen Margarita a seprűnyélen lovagolva éjszaka Moszkva felett. Kandúr Gyula és Szindbád azért ült varázsszőnyegre, hogy világot lásson, kalandban legyen része, s közben, ha kell és lehet, megbüntesse a gonoszt (Aretasz), segítsen a bajba jutott embereken (nabateusok). Margarita meg abban a reményben fogadja el Azazello ajánlatát (vetközzön meztelenre, kenje be magát varázskendőccsel, és aztán pattanjon fel a seprűnyélre, és repüljön, repüljön további utasításokig), hogy viszontláthatja szerelmét, a Mestert. A Mestert, akit – milyen érdekes! – azért dugtak a bolondok házába, miután vallatáskor hülyére verték, mert Krisztusról és Poncius Pilátusról volt bátorsága regényt írni egy ateista világban. Hát szabad ilyesmit csinálni, írókám? Nem lett volna jobb a könyvet titkosítani inkább, mint kiadni? (Nem is adták ki, csak az író halála után huszonöt évvel, miután külföldi sikerét már nem lehetett elhallgatni!) Így hát Margarita seprűnyélre pattan, és elindul Mesterét keresni. Akárcsak Kandúr Gyula Talithát az utolsó fejezetben. S közben megbünteti a gonoszokat. Darabokra zúz mindent Latunszkij kritikus lakásában, aki a központi irodalmi újság vezércikkében mond hivatalos véleményt az olyan „hazaárulók” könyvéről, mint a Mester, aki Poncius Pilátus leplébe burkolózva akarja visszacsempészni a klerikális reakciót a szovjet emberek tisztességes társadalmába. Hogy milyen ez a tisztességes társadalom? Megmondom. Pont olyan,

mint Szappanos Gábornak a gonosz mágus király, Aretasz által meghülyített társadalma, mely kész nyilvánosan meggyalázni egy ünnepi éjszakán, amikor Kandúr Gyula a királynővel közösen a főtéren, saját asszonyait, lányait és önmagát, mert a király így parancsolta. Ám végeredményben ez még nem is egy annyira gonosz társadalom, mint a bulgakovi. Gondoljunk csak a Gribojedovban összegyűlt, Latunszkijhoz hasonló tollforgatókra, akik egy kupica vodkáért kaviárral (státuszszimbólum) készek átvágni egymás torkát, és nemcsak átvitt értelemben. Vagy pedig a Margaricsokra, akik, hogy javítsanak lakáshelyzetükön, bemószerolják felebarátjukat, adott esetben a Mestert, mert az népellenesség, hisz olyanokról ír, mint Poncius Pilátus és Jesua Ha-Nocri, azaz Jézus. És hát egy ilyen, képletes nabateus társadalomban a feljelentőnek, aki mai értelemben egy utolsó szemét, jutalom jár: jobb lakás, jaltai üdülés, előléptetés. Úgyhogy a szappanos nabateus társadalom végeredményben nem is olyan rossz, míg a bulgakovi velejéig aljas. Gonoszabb, mint azoknak a holt bűnözőknek: gyilkosoknak, mérgekeverőknek, emberkereskedőknek a társasága, mely a sátán báljára hivatalos, ahol épp nem Talitha, hanem Margarita a királynő. És milyen érdekes: Szappanos regényében is találkozunk egy ilyen sátáni társadalommal lent a holtak birodalmában, ahonnan Szindbádnak és Gyulának csak a királynő által adott tanácsok betartásának köszönhetően sikerül ép bőrrel megúszni a bajt.

7.

És még valami, ami – szerintem – azt mutatja, hogy volt, kellett lennie valami közösnek *A Mester és Margarita*, valamint *A Királynő mélyén* című regény szerzőinek alkotó elképzelésében. Mert, mint ahogy Bulgakovnál, úgy Szappanosnál is, a két főszereplő rögtön, első látásra, a szó szoros értelmében halálosan egymásba szeret, méghozzá hasonló körülmények között, vagy inkább kiváltó okok miatt. A Mester és Margarita a húszas évek velejéig romlott moszkvai társadalmában talál egymásra, ahol az ateizmus államvallássá emelésén kívül az ún. új gazdasági politika (NEP) bevezetésével a harácsolás lett a szovjet ember életcélja. Szappanosnál pedig szintén az istentelen (Aretasz az istennőt kőkockává változtatta) és romlott, mert szintén meghülyített, nabateus társadalom egyik népiünnepélyén jön össze Kandúr Gyula szívszerelmével, a királynéval, aki csak azért romlott, mert megrontották. A lelke épp oly tiszta maradt, mint a Margaritáé. Hiszen könyörögve kéri Gyulát, hogy maradjon életben, és mentse meg a nabateus társadalmat a gonosz Aretasztól. Egy romlott nő nem ilyesmit szokott kérni férfiaktól. Sokkal inkább ékszert, bundát, luxusautót, luxuslakást és luxusnyaralást.

8.

Amennyiben elfogadjuk, hogy látunk párhuzamot *A Királynő mélyén*, valamint *A Mester és Margarita* közt, akkor el kell fogadnunk azt a gondolatot is, hogy létezik ilyen párhuzam Szappanos Gábor és Kovács Vilmos közt. Ez utóbbi személy egy korábban jól ismert, de sajnálatos módon igencsak elfelejtett kárpátaljai költő és író. S a regény, melyet párhuzamba próbálok állítani a Szappanoséval, a *Holnap is élünk*, mely 1965-ben jelent meg először Ungváron.

Hogy hol van a párhuzam? Legelőször is abban, hogy, mint már fentebb említettük, titokzatos kézirat kerül elő egy budapesti könyvtárból nyolcvanévi titkosítás után. A szerzője egy jól ismert író, aki nem adhatta ki abban az időben ezt a regényt, mert botránykő lett volna belőle. Ha nem is küldik máglyára, mint Giordano Brunót, vagy ha nem is éheztetik halálra télen is fűtetlen szobában, mint Bulgakovot, azt sehogy sem fogja tudni elkerülni, hogy az akkori világ hatalmasai (a Latunskijhoz hasonló) ne üssenek majd egy olyan nagyot a fejére, hogy megkampuljon, mint a Mester. Mert bizony Kovács Vilmossal ez történt a fent nevezett regénye miatt. Mert ahelyett, hogy bölcsebb elődjéhez hasonlóan tikosította volna könyvét, nem tette. Kiadta. És hát... kapott is a fejére egy nagyot, olyat, hogy megkampult. Bizony, bizony, tanulhatott volna Kandúr Gyulától, s akkor talán neki is megmaradt volna... legalább a kalapja.

Ám nézzük inkább, miért is volt baj az, hogy Kovács Vilmos nem titkosította regényét.

9.

Hadd kezdjem egy kis kitérővel. „Nálunk hosszú a tél” – mondják Franz Kafka *A kastély* című regényének szereplői. És még hozzátesszik: „Tavasza és nyár is van. De az olyan rövidnek tűnik, mint két nap. És akkor is esik a hó.” Ez persze metafora. S az is maradt volna, amíg világ a világ, ha a karkai vízió, a karkai rémálom, ez a képtelenség valósággá nem vált volna. Maradt volna a mese világában, mint Szappanosnál a nabateus társadalom a fehérmájú királynővel, a gonosz Aretasszal, és a kőkockává változtatott istennővel, Allattal. De nem maradt, hanem valósággá vált. Több helyütt. S kimondottan azzá itt Európa közepén (földrajzilag is), a történelmi Magyarország egy kis szegletében, az elcsatolt, elárult, és ebek harmincadjára került Kárpátalján. Ott 1944–1945-ben állt be ez a hosszú tél és vált valóra a karkai képtelenség, a szappanos fenti és lenti Petra városa. Egyszerre mindkettő. Fent az istentelen és aljas Aretasz-hí-

vők, lent pedig azok, akiket már élve leküldtek az alsó Petrába. És amikor úgy tűnt, hogy a fagy egy kicsit felenged, és talán-talán hamarosan beköszönt a tavasz, az ottani irodalmi életben is megjelent egy hóvirág, egy tavaszköszöntő: Kovács Vilmos *Holnap is élünk* című regénye, mely az akkori ungvári társadalomról, ungvári emberekről szólt. Hogy ezen emberek legtöbbje a regényben, és talán még akkor a városban is, magyar nemzetiségű, és magyarul beszél, semmit sem változtat a leányzó fekvésén: mind szovjet ember. Ez a sorsuk. Vagy mondjam azt, hogy a tragédiájuk? (S ez a tragédia, hadd jegyezzem meg zárójelben, sajnos, egyáltalán nem lett kisebb azáltal, hogy a nagy Szovjetunó darabokra hullott, és az ottani magyarság kénytelen volt újfent állampolgárságot változtatni. Most már a független (vajon meddig, kérdezem halkán, független nagyorosz „testvérének” a szomszédságában?) Ukrajna „büszke” polgárai). Ezért hát, higgye el a nyájas olvasó, Kovács Vilmos könyve nagyon jó könyv, annak ellenére, hogy a klasszikus magyar és világirodalmon nevelkedett mai rafinált ízlésű olvasóközönség számára minden bizonnyal vázlatosnak tűnik. Hogy ilyen, nem Kovács Vilmos hibája. Sőt, mondhatnánk, hogy ez a regény egyik erénye. Már mint az, hogy szándékosan „kifelejtett” belőle részleteket. Mert ha a szerző a klasszikus minták alapján egyértelműen azt írja meg benne, hogy az a társadalmi rendszer, amelyben akkor ott éltünk, úgy rothadt, ahogy van, könyve nem jelenik meg. Ő pedig – ez volt odaát a mindennapos gyakorlat – elmegy egy kis átnevelésre valahová. A sarkkörön túlra, a Kolimára, és volt még ott egy-két ehhez hasonló jó hely a különböző „nép- és szovjetellenes” rebellesek számára. Például a diliház, ahová Bulgakov regényéből a Mester és Hontalan, a költő került. Nem véletlen, hogy akárcsak Szappanos Gábor kapcsán, ismét Mihail Bulgakov jut az eszembe, ha Kovács Vilmos regényére gondolok. Ugyanis bulgakovi volt a kárpátaljai szerzőnek is a szándéka, az elgondolása, nevezetesen az, hogy megrajzolja a '60-as évek ungvári társadalmának satirikus regénybe illő, szerencsétlen, szívfacsaróan kilátástalan, „fél literekbe” menekülő vodkás életét, amelyből bár-hogy is igyekeznek kitérni hősei, nem megy, mert nincs hová. Vagy csak oda, ahová Szappanos Gábor két hősenek: az alvilágba, de már a menekülés reménye nélkül. Kovács Vilmos, akárcsak Szappanos, minden bizonnyal tudott volna más metaforák, allegóriák segítségével, szókimondóbb regényt is írni. Egy másik országban, egy másik rendszerben, egy másik korban, mondjuk, a *peresztrojka* utáni Ukrajnában vagy Oroszországban, vagy talán még a kádári, és még inkább a rendszerváltás utáni cenzúramentes Magyarországon. Benne volt a fejében egy ilyen regény, mert látta is azt, amit a többiek legfeljebb csak sejtettek, vagy gondoltak. Azt, hogy a szólamok mögött valami nagyon nem stimmel a hatal-

mas szovjet birodalomban. Láttá, és tudta már a hatvanas években, hogy az egész ún. szovjet valóság álnok és hamis. Nem Kovács Vilmos tollán múlt, hogy nem egy ilyen regényt írt, mint Szappanos Gábor *Királynője*, melyben lehet arról írni, hogy az ateizmus az bűn, és a gonoszság szintén bűn, amit le kell törni, és el kell pusztítani. Ha agyonkövezéssel, hát agyonkövezéssel. Mert vesszen a gonosz! De tudta, hogy ezt most nem teheti. De lám, még az enyhe bírálatocskát tartalmazó tavaszközöntőjét is darabokra tépte, megtaposta a hivatalos kárpátaljai magyar nyelvű kritika. Mert nem volt itt még a tavasz. A „kommunizmust építő kárpátaljai nép” akkor elitnek nevezett irodalmárai és pártfunkcionáriusai ezt jól tudták, és azért nem voltak abban az értelemben annyira szellemi fogyatékosak, hogy ne jöttek volna rá: Kovács Vilmos csak azért nem mond többet, mert nem szabad neki többet mondani, s ezért gyakorolja az öncenzúrát. De tudja, hogy ők tudják, hogy ő tudja, hogy ők ezt is tudják. Történelmileg pedig nem maradt rá ideje (a gorbacsovi *glasznosztj* és *peresztrojka* az ő szemszögéből nézve majd harminc évet késett), hogy egyértelműen elmondhassa, milyen is a szovjet valóság a gyakorlatban. Olyan, mint egy Petra Aretasz kormányzása idején. Vagy talán még attól is rosszabb, mert ott a nyilvános közösülés csak smafu, bocsánatos bűn, még nem olyan nagy, mint például igazat mondani. És kimondottan aljasnak kell lenni, az az igazi. Például, fel lehet, sőt kell, valakit jelenti, ha tisztességes állampolgár akarsz lenni. Azaz tönkre kell tenni valakit, ha elismerést, kitüntetést akarsz. Állampolgári kötelesség! Bizony, az a világ, melyben Kovács Vilmos élt, nem volt normális. Vad, kegyetlen, utálatos és végtelenül hazug világ volt az ott Kárpátalján. A demokráciákban, sőt még a puhább diktatúrákban nevelkedett állampolgár még csak el sem tudja képzelni, hogy mennyire. Hisz magából indul ki, abból, hogy egy (többé-kevésbé) normális világban él normális emberekkel. Szóval, a gonosz (a pártállam és rettegett titkos szolgálata, a KGB) ott leselkedett állandóan a nyomában, s végül is tudjuk, mit tett vele: szülőföldjéről elüldözte, halálba kergette. De mivelhogy Kovács Vilmos vérbeli író volt, mert annak született, valahogy el kellett mondania azt, ami a begyét nyomta, és ami benne volt a fejében. De úgy, mint ahogy Szappanos teszi, akinek írásaiban nincs tabutéma, nem tehetette. Ezért a tabuként kezelt témákat épp hogy csak megpendítette, csak szőr mentén kezelte, vagy jó messze elkerülte. Említénék néhányat e tabutémák közül: a nagyorosz sovinizmus, a ruszinok létezésének ténye, Kárpátalja Ukrajnával való „újraegyesülésének” (annektálásának) kérdése (ezt a mai független ukránok sem igen szeretik). Na, és természetesen a szex. A szovjet ember akkoriban, legalábbis az irodalomban, a filmművészetben, nem élt nemi életet. De Kovács Vilmos a szájára merte venni ezeket a kérdéseket. Még

akkor is, ha egy kicsit áttételesen, mint Tompa Mihály: „*Fiaim, csak énekeljetelek*”. És ő elénekelt egy regényt. Hogy az olvasók értik-e, vagy sem, úgy értik-e, mint kell, vagy sem, az már sohasem az író dolga. Hanem az olvasóé. És ez is egy párhuzam a *Királynővel*. Hogy megértsük, meg kell tanulni a sorok közt is olvasni. Szappanosnál azért, Kovács Vilmosnál azért. Vagyis, aki nem tud arabusul, de mégis el akarja olvasni a Koránt, hát tanuljon meg arabusul. Vagy ha kell, kárpátaljai nyelven, vagy Szappanos nyelvén. Érdemes megtanulni. Már csak azért is, mert a Kovács Vilmos által megrajzolt kép az akkori ungvári társadalomról segít megérteni azt a mechanizmust, mely az egész álnok, embertelen szovjetrendszer működött, a szovjet és szocialista mentalitást megteremtette, és élte. És közvetve, mondjuk ki már egyszer őszintén, az egész szocialista világrendszert, benne a magyarországit is, aminek máig isszuk a levét. Mert itt is, mit a nabateusi Petrában, minden baj forrása az, ha egy vagy több gonosz mágus úgy meghülyíti az embereket, hogy a vasárnapot nyilvános szex-orgiával ünneplik, és nem, tegyük fel, istentisztelettel.

Kovács Vilmos regényének utóélete azt bizonyítja, hogy a méltatlan meg nem értés még tart. Ezen nincs mit csodálkozni. Őt csak az értheti igazán, aki ott élt abban a világban: a szovjet Kárpátalján. Vagy veszi magának a fáradságot, és megfejti a nyelvét. Divatos tudományos terminussal élve: dekódolja.

10.

Így tehát aligha hiszem, hogy elfogult lennék, vagy tévednék, ha azt mondom, hogy Kovács Vilmos és Szappanos Gábor könyve valahol egy tőről fakad. Mindkettő elmondja a maga módján: az ember lelke tiszta, jót akar, de vannak gonoszak, rosszak, akik meg akarják, és meg is tudják rontani a tiszta lelkű embert. És ha ez sikerül a gonosznak, akkor az ember bizony bajban van. De azért nincs minden veszve, mert holnap is élünk. És ha mégis minden kötél szakad, akkor veszem a zsirardikalapom, félre csapom, ahogy egy bonvivánhoz illik, és illa berek, nádak erek, seprűnyélen vagy repülőszőnyegen itt hagylak benneteket, rosszak.

11.

Szappanos Gábor *A Királynő mélyén* című regényének az én olvasatomban ez az eszmei mondanivalója.